

УДК 35.078.3+378.14

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИТАННЯ ДОСВІДУ БОЛГАРІЇ

НИКИФОРЕНКО Н. О.,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціології
управління,
СІКОРСЬКА І. М.,
кандидат наук з державного
управління, доцент, завідувач
міжнародного відділу,
Донецький державний університет
управління (м. Маріуполь)

У статті аналізується проблема забезпечення якості вищої освіти в Україні й приведення її у відповідність до рекомендацій та стандартів ESG. Окреслюються можливості імплементації досвіду Республіки Болгарія щодо реформування системи вищої освіти та її інтеграції до європейського простору. Розкривається роль Національного агентства забезпечення якості (НАОА) Болгарії в зовнішній оцінці якості вищої освіти. Характеризуються особливості проведення акредитаційних процедур та післяакредитаційного моніторингу закладів вищої освіти.

Ключові слова: система оцінки якості вищої освіти, стандарти ESG, заклад вищої освіти, Національне агентство забезпечення якості, акредитація, після акредитаційний моніторинг і контроль.

В статтє анализируется проблема обеспечения качества высшего образования в Украине и приведения ее в соответствие с рекомендациями и стандартами ESG. Определяются возможности имплементации опыта Республики Болгария по реформированию системы высшего образования и ее интеграции в европейское пространство. Раскрывается роль Национального агентства обеспечения качества (НАОА) во внешней оценке качества высшего образования Болгарии. Характеризуются особенности проведения аккредитационных процедур и послеаккредитационного мониторинга учреждений высшего образования.

Ключевые слова: система оценки качества высшего образования, стандарты ESG, учреждение высшего образования, Национальное агентство обеспечения качества, аккредитация, послеаккредитационный мониторинг и контроль.

The article analyzes the higher education quality provision issues in Ukraine and bringing it in line with ESG recommendations and standards. The possibilities of the Republic of Bulgaria experience implementation regarding the higher education system reformation and its integration into the European space have been outlined. The role of the National Quality Assurance Agency (NAOA) of Bulgaria in the external assessment of the higher education quality has been revealed. Features of procedures accreditation and post-

accreditation monitoring of higher education institutions have been described.

Keywords: *Higher Education Quality Assessment System, ESG Standards, Higher Education Institution, National Quality Assurance Agency, accreditation, post-accreditation monitoring and control.*

Постановка проблеми. В умовах реформування освіти в Україні першочергового значення набуває проблема якості вищої освіти як визначального чинника її конкурентоспроможності. В рейтингу глобальної конкурентоспроможності Світового економічного форуму, за відносною кількістю осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, Україна стабільно входить до першої 20-ки з-поміж 142 країн світу. При цьому, за загальними показниками якості освіти, позиції нашої країни в даному рейтингу є посередніми, з тенденцією до зниження (56 місце у 2010-2011 рр., 62 – у 2011-2012 рр., 70 – у 2012-2013 рр., 79 – у 2013-2014 рр., 72- у 2014-2015 рр.) [1, с. 2].

Останні дані Всеукраїнського опитування фонду «Демократичні ініціативи» (грудень 2016 року, n = 1808 респондентів) засвідчують, що більше половини громадян України (54,1%) оцінює якість вищої освіти в Україні як посередню, 16,0% – скоріше як низьку, а 3,8% – як дуже низьку, 15,9% – скоріше як високу й лише 1,1% – як дуже високу, 9,2% утруднились з відповіддю. На думку респондентів, першочерговими кроками щодо покращення якості вищої освіти мають бути: боротьба з усіма проявами корупції та нечесності у ЗВО (хабарі, плагіат тощо) – 44%, стимулювання наукової діяльності у ЗВО – 39%, підвищення рівня оплати праці викладачів – 37%, налагодження співпраці з найкращими університетами світу – 35% та зростання зв'язку викладання з потребами майбутньої професії – 33% [2].

В «Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року», розробленій згідно з новим Законом України «Про вищу освіту», передбачено створення системи забезпечення та поліпшення якості вищої освіти у відповідності до рекомендацій й стандартів Європейського простору вищої освіти (ESG). Зокрема, йдеться про: напрацювання методичної бази та надання практичної допомоги закладам вищої освіти у створенні систем внутрішнього забезпечення якості; формування середовища культивування якості шляхом підтримки ініціативних лідерів та груп з розробки політик якості; проведення тренінгів, навчальних поїздок до провідних ЗВО тощо; застосування компетентнісного підходу під час планування освітніх програм; створення правових та організаційних передумов для розвитку та акредитації незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, налагодження взаємодії Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти з цими установами та ЗВО; інтеграція Національного агентства, незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти до європейських структур забезпечення якості вищої освіти; впровадження міжнародних компонентів в систему оцінювання та моніторингу у вищій освіті й просування міжнародної акредитації; використання можливостей бенчмаркінгу; розробка стандартів вищої освіти за активної участі стейкхолдерів у складі Науково-методичної ради та науково-методичних комісій; встановлення зрозумілих, стабільних та адекватних ліцензійних умов, правил та процедур зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності, а також критеріїв оцінки якості освітньої діяльності;

створення мережі відкритих інформаційних ресурсів для оцінювання та порівнянь якості вищої освіти; розвиток практик академічної доброчесності (належного цитування, анонімного рецензування тощо) [1, с. 15].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові підходи до визначення якості вищої освіти, принципи управління якістю освіти висвітлені в працях О. Діденка, В. Драгомирова, І. Драча, Л. Занкова, В. Зінченко, В. Вихор, С. Іванченко, С. Кирія, С. Науменко, О. Пасічник, Л. Петренко, В. Рябченко, К. Хорунжого, Д. Швець. Питання структурної перебудови системи управління якістю надання освітніх послуг досліджують М. Згуровський, В. Кремінь, В. Андрущенко, В. Журавський, В. Луговий та інші; формування єдиних, науково обґрунтованих критеріїв і стандартів у галузі освіти і науки, імплементації в Україні інструментів моніторингу якості освіти ESG – А. Бермус, Г. Бордовський, Ю. Ітін, С. Масальських, О. Катуржевська, Ю. Конаржевський, Ю. Лобейко, А. Нестеров, Л. Редько, Є. Сахарчук, С. Трапідин, Є. Яковлев та ін. При цьому дослідники наголошують на доцільності врахування досвіду реформування систем вищої освіти країн, які нещодавно приєдналися до ЄС й, інтегруючись до загальноєвропейського освітнього простору, зіткнулися з проблемами, аналогічними до українських.

Метою статті є аналіз досвіду модернізації системи оцінки якості вищої освіти відповідно до стандартів ESG в Республіці Болгарія.

Виклад основного матеріалу досліджень. На початку 90-х років ХХ ст., в умовах серйозної економічної та демографічної кризи, Болгарія взяла орієнтир на прискорену модернізацію та інтернаціоналізацію вищої освіти й, зробивши освітню сферу пріоритетом для фінансових та інтелектуальних інвестицій, на сьогодні досягла певних успіхів. Так, у країні відбулася децентралізація системи вищої освіти, значно зросла кількість закладів вищої освіти (на сьогодні їх 51, з яких 30 університетів, 18 спеціалізованих ЗВО та 3 незалежні коледжі; співвідношення державних і приватних ЗОВ – 37 : 14); суттєво збільшився студентський контингент (за даними Національного інституту статистики, в когорті громадян віком від 30 до 34 років показник охоплення вищою освітою у 2015 році сягав 32,1%, при визначеному стратегічному показникові на 2020 рік – 36%); розширились університетські структури за рахунок нових факультетів та спеціальностей (при цьому кількість випускників в галузі соціальних наук, економіки та права є однією з найвищих в ЄС, а в галузі природничих наук, математики та інформатики, охорони здоров'я – лішається однією з найнижчих, хоча і має тенденцію до зростання); були запроваджені західноєвропейські та американські навчальні програми, активізовано академічну мобільність студентів; значно зріс відсоток працевлаштування випускників (87,1% у 2015 році, при середньому рівні в ЄС – 81,9%); запровадили програми наукового обміну з країнами – членами ЄС (на кшталт Sciex-NMS-CH), в межах яких були отримані субсидії на реалізацію науково-дослідних проектів у сферах екології, медицини, соціальних наук [3; 4].

При помітних успіхах реформування, проблема забезпечення якості вищої освіти в Болгарії лишається гострою, адже, за результатами внутрішньої та зовнішньої оцінок, більшість навчальних програм на практиці не відповідають потребам ринку праці ЄС; ЗВО продовжують використовувати застарілі методики розвитку компетенцій студентів, з переважанням лекційних і

семінарських занять; студенти є недостатньо вмотивованими до позааудиторної роботи й самонавчання, їм бракує участі в дослідницьких проектах й практичної підготовки в реальному професійному середовищі; показники співвідношення кількості студентів та кількості габілітованих викладачів не завжди витримуються, особливо, якщо йдеться про нові спеціальності, пов'язані з високотехнологічною та інноваційною діяльністю [5].

Вищеназвані проблеми стимулюють розвиток системи гарантування якості освіти в Болгарії. Згідно зі «Стандартами і рекомендаціями щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (ESG), діяльність щодо забезпечення якості освіти і навчання (quality assurance in education and training) спрямовується на реалізацію кількох споріднених цілей: планування, впровадження, оцінка, звітування, покращення. Отже, система забезпечення якості надає інформацію, яка з одного боку засвідчує заклад вищої освіти та громадськість у належній якості його діяльності, з іншого – надає поради і рекомендації, допомагає визначитись з пріоритетними напрямками вдосконалення діяльності. При чому останніми роками спостерігається поступове зміщення акцентів з оцінки відповідності саме до визначення й реалізації стратегій вдосконалення. Йдеться про новий тип культури якості, який базується на довірі до ЗОВ [6, с. 7].

Болгарська система забезпечення якості освіти, як і решта європейських систем, функціонує на макрорівні (рівень системи освіти), мезорівні (рівні навчальних закладів) та мікрорівні (рівень навчального процесу).

У даній роботі ми зупинимося на макрорівні, який пов'язаний із зовнішнім забезпеченням якості, а саме – функціонуванням Національного агентства забезпечення якості (НАОА) в Болгарії та особливостями акредитаційних процедур.

Акредитація – це визнання НАОА, на основі оцінки якості діяльності, права вищій школі на надання вищої освіти відповідного до освітньо-кваліфікаційного ступеню у визначених сферах, професійних напрямках та спеціальностях. Шляхом акредитації НАОА реалізуються проекти відкриття, реформування ЗВО, відкриття та реформування факультетів, філій та коледжів у ЗВО, відкриття професійних напрямків та спеціальностей.

НАОА була створена у 1995 році. Її діяльність зосереджено в трьох основних напрямках: забезпечення об'єктивної оцінки ЗВО під час проведення процедур оцінки, акредитації та післяакредитаційного моніторингу; стимулювання розвитку наукових досліджень у ЗВО на основі принципів прозорості та конкуренції; співпраця з європейською мережею агентств із забезпечення якості (ENQA).

НАОА має наступну структуру: Президент та Віце-президент, яким підпорядковуються Рада з Акредитації; Постійний комітет з пост-акредитаційного моніторингу та контролю; 8 Постійних комітетів за галузями вищої освіти; під керівництвом Ради з Акредитації в свою чергу працюють Генеральний Секретар; Спеціалізована адміністрація; Загальна адміністрація [4].

Рада з акредитації складається з 11 осіб (голова та 10 членів) – професорів та доцентів з різних галузей вищої освіти, які представляють різні академічні та наукові установи: 6 – від закладів вищої освіти, 1 – від Болгарської академії наук, 1 – від Академії аграрних наук; 2 – від Міністерства освіти і науки. Члени

Ради з акредитації призначаються Прем'єр-міністром на умовах повної зайнятості на основі пропозицій Міністра освіти і науки, Конференції ректорів, Академії наук Болгарії та Академії аграрних наук. Термін повноважень Голови, його заступника та членів Ради з акредитації становить 6 років, й обмежується лише однією каденцією.

Рада з акредитації розробляє критерії, правила та спеціальні процедури з проходження оцінки та акредитації, а також документацію щодо них; через Міністра освіти і науки пропонує правила акредитації для затвердження Раді міністрів; створює постійні комітети та затверджує сформовані ними експертні групи (ЕГ) та завдання для членів ЕГ; інформує Міністра освіти і науки, а також ЗВО про результати процедур оцінки та акредитації.

8 Постійних комітетів за галузями вищої освіти та Постійний комітет з післяакредитаційного моніторингу та контролю складаються з 3-7 членів, один із яких є головою комітету. Склад комітетів кожні три роки формує Рада з акредитації шляхом відбору кандидатур за заявками ЗВО.

До функцій Постійних комітетів за галузями вищої освіти входять:

- прийняття рішення про початок, згідно запиту, акредитаційної процедури щодо освітньої програми за певною професійною галуззю, спеціальністю (крім тих, що входять до списку регульованих професій);
- оцінка проекту для відкриття нової професійної галузі;
- внесення пропозицій Президенту НАОА щодо членів та завдань експертних груп;
- контроль за роботою експертів через призначеного наглядача з числа членів Постійного комітету; розгляд звітів ЕГ;
- прийняття рішень, на основі звітів, про акредитацію освітньої програми за певною професійною галуззю, спеціальністю;
- підготовка та подання Раді з акредитації звітів про результати проведеної оцінки за процедурами інституційної акредитації; акредитації освітніх програм з переліку регульованих професій; оцінки проектів щодо відкриття чи перетворення ЗВО; оцінки проектів для відкриття філій; оцінки проектів для відкриття спеціальностей зі списку регульованих професій.

Акредитаційна процедура здійснюється в кілька етапів й передбачає комплекс наступних дій.

На першому етапі заявник (ЗВО або Міністр освіти і науки) подає запит на інституційну акредитацію, до якого додається звіт про самооцінку відповідно до критеріїв акредитації, затверджених НАОА та Методичних вказівок від Ради з акредитації; звіт про виконання обов'язкових рекомендацій Ради з акредитації з попередніх процедур та післяакредитаційного моніторингу та контролю; витяги рішень Вченої ради про затвердження звітів; опис структури ЗВО; копія поточного Положення про ЗВО; копія стратегічного плану розвитку ЗВО та / або операційний план ректора ЗВО; копія каталогу для майбутніх студентів за поточний навчальний рік. Якщо акредитацію ініціює Міністр освіти і науки, ЗВО має 2 місяці для підготовки необхідних документів.

На другому етапі відбувається розгляд запиту про започаткування процедури акредитації. Президент НАОА надсилає запит Постійному комітету відповідної галузі освіти. Постійний комітет протягом 20 днів після подання запиту пропонує Раді з акредитації розпочати акредитаційну процедуру або

відмовити ЗВО-заявнику. Рада з акредитації в свою чергу приймає рішення (не пізніше, ніж через місяць після подання запиту), про початок акредитаційної процедури (з визначенням Постійного комітету за відповідною галуззю та витрат на процедуру відповідно до правил, затверджених Міністром фінансів) або ввідмову від неї. Далі Постійний комітет рекомендує Президенту НАОА кандидатури членів експертних груп та формулює для них завдання, а Президент НАОА склад та завдання експертної групи подає на затвердження Раді з акредитації. Після затвердження, Президент НАОА заключає контракти з членами ЕГ й надсилає експертів до установ, що проходять оцінку.

На третьому етапі ЕГ систематизує та аналізує подані заявником документи та інформацію, у разі потреби запитує додаткову інформацію та докази від установи. Потім відбувається візит ЕГ до ЗВО за заздалегідь узгодженою програмою, яка обов'язково включає ознайомлення з думкою студентів та аспірантів щодо якості освіти. Експерти проводять зустрічі з роботодавцями та перевіряють достовірність наданої інформації, готують та подають до Постійної комісії звіт про результати проведеної зовнішньої оцінки. Постійний комітет інформує про експертну оцінку ЗВО, який протягом двох тижнів може надати свої думки щодо звіту Постійному комітету. Постійний комітет розглядає звіт про оцінку ЕГ, за необхідності повертає його на перегляд й у підсумку готує та подає до Ради з акредитації доповідь про акредитаційну процедуру з обґрунтованою оцінкою. Позитивна оцінка вар'юється в балах від 4-х до 10-ти й передбачає віднесення акредитованого ЗВО до однієї з чотирьох когорт: 4,00-4,99 бали; 5,00-6,99 бали; 7,00-8,99 бали; 9,00-10,00 балів.

На четвертому етапі звіт експертної групи розглядається Радою з акредитації. Рада видає розпорядження про оплату роботи членів ЕГ, може повернути звіт на доопрацювання, якщо вважатиме докази у звіті недостатніми. На підставі доповіді Постійного комітету Рада з акредитації приймає позитивне рішення про оцінку або відмовляє в акредитації. Президент НАОА інформує ЗВО та Міністра освіти і науки про рішення Ради з акредитації. Адміністрація НАОА видає сертифікат акредитації, оновлює перелік акредитованих ЗВО, передає документи на зберігання до архіву Агентства, публікує результати оцінки на веб-сайті Агентства [4].

Після проходження акредитації ЗВО починає працювати Постійна комісія з післяакредитаційного моніторингу та контролю, яка відстежує виконання наданих під час оцінки рекомендацій щодо впровадження внутрішньої системи забезпечення якості у ЗВО; спостерігає за компетенціями випускників вищої школи відповідно до професійних напрямків та спеціальностей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Організація діяльності НАОА в Болгарії, незважаючи на певну бюрократизацію процедур, цілком відповідає стандартам ESG, забезпечуючи незалежність і прозорість експертної оцінки якості освіти, участь в оцінюванні студентів і роботодавців, систематичний контроль за функціонуванням внутрішніх систем оцінювання якості в ЗВО. Запозичення механізмів відбору експертів до НАОА, порядку взаємодії структурних підрозділів в межах Агентства та між Агентством і Міністерством освіти і науки, акредитаційних алгоритмів, на нашу думку, дозволило б найближчим часом реанімувати і забезпечити незалежне

функціонування Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти в Україні (НАЗЯВО), яке з моменту створення у 2015 році, протягом 2,5 років було непрацездатною структурою саме через неефективність процедури формування складу і перебування у зоні бюрократичних (зокрема з боку Міністерства освіти і науки України) та політичних впливів, що протирічить європейській практиці.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом досвіду Республіки Болгарія у забезпеченні якості вищої освіти на мезо- та макрорівнях, з оцінкою можливостей імплементації механізмів та засобів внутрішнього контролю якості освіти, апробованих у ЗОВ Болгарії, в український освітній простір.

Література:

1. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/.../18-strategiya-reformuvannya-vishhoi-osviti-20.doc>
2. Вища освіта в умовах реформи: зміни громадської думки. URL: https://dif.org.ua/article/vishcha-osvita-v-umovakh-reformi-zmini-gromadskoi-dumki_2016
3. Чеховська М.В. Сучасна система вищої педагогічної освіти в Республіці Болгарія: досвід реформування. URL: <http://pedpsy.duan.edu.ua/images/stories/Files/2015-1/32.pdf>
4. National Evaluation and Accreditation Agency. URL: <https://www.neaa.government.bg/en/homeen>
5. Нейкова Р. Стратегія розвитку вищого образования в Республіке Болгарія – проблеми и тенденції. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/7631/1/20171006_Effect_P015-022.pdf
6. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). К, 2015. 32 с.

In the context of reforming education in Ukraine, the issue of higher education quality as a determining factor of its competitiveness takes the paramount importance. The new Law of Ukraine "On Higher Education" leads to the creation of a system for ensuring and improving the higher education quality in accordance with the recommendations and standards of ESG. The formation of common, scientifically based criteria and standards in the field of education and science, the implementation of ESG monitoring tools in Ukraine requires taking into account the experience of the higher education systems reformation in the countries that have recently joined the EU and, when integrated into the European educational space, face similar issues as Ukrainian one.

The article analyzes the modern system experience for assessing the higher education quality in accordance with the ESG standards in the Republic of Bulgaria. In the context of the economic and demographic crisis, Bulgaria has taken the benchmark for accelerating the modernization and internationalization of higher education and, having put the educational sphere a priority for financial and intellectual investment, has made some progress nowadays. In Bulgaria, decentralization of the higher education system has taken place and the number of higher education institutions has

significantly increased, the student contingent has considerably increased; university structures have expanded at the expense of new faculties and specialties; Western European and American curricula have been introduced, academic mobility of students has been intensified; the percentage of graduates' employment has increased, programs of scientific exchange with the EU member states have originated.

The Bulgarian system of quality assurance in higher education, like the rest of European systems, functions at the macro level (level of education system), meso-level (level of educational institutions) and micro level (level of educational process). It focuses on the several related objectives implementation: planning, implementation, evaluation, reporting, and improvement. The quality assurance system provides information that, on the one hand, establishes the higher education institution and the public in the proper quality of its activities, on the other hand, provides advice and recommendations, helps determine the priority directions for activities improvement. In recent years, there has been a gradual shift in emphasis on conformity assessment precisely to the definition and implementation of improvement strategies. It is a new type of quality culture based on trust to the higher education institutions.

The article describes the macro level associated with external quality assurance, namely, the functioning of the National Quality Assurance Agency (NQAA) in Bulgaria and the accreditation procedures peculiarities.

The activities of NQAA are concentrated in three main areas: ensuring an objective assessment of the higher education institutions during the evaluation, accreditation and post-accreditation monitoring procedures; stimulating the scientific research development at higher education institutions based on the transparency and competition principles; Collaboration with the European Network of Quality Assurance Agencies (ENQA).

The organization of NQAA activities in Bulgaria, despite some bureaucratization of procedures, completely complies with the ESG standards, ensuring the independence and transparency of peer review of the education quality, participation in the students and employers' assessment, and systematic monitoring of the internal quality assessment systems functioning in higher education institutions. The adoption of the mechanisms for selecting experts to the NQAA, the order of interaction between the structural units within the Agency and between the Agency and the Ministry of Education and Science, accreditation algorithms, in authors' opinion, would allow resuming and ensuring the effective functioning of the National Agency for the Quality Assurance of Higher Education in Ukraine in the near future.